

God haat de echtscheiding

De realiteit van de echtscheiding

Op het eerste gezicht lijkt 1 Korinthe 7 nogal idealistisch. De apostel prijst de ongehuwde staat en pleit voor ongebroken huwelijken. Is de werkelijkheid niet heel anders? De apostel, die normen en adviezen formuleert, weet wel in wat voor wereld hij leeft. Dat blijkt wanneer hij in vers 10-11 opnieuw gaat spreken over de getrouwden. Over hen handelde hij ook al in vers 2-7. In dat gedeelte lag de afwijzing van de echtscheiding reeds besloten. In zekere zin is het niets nieuws, wanneer nu in vers 10-11 nog eens afzonderlijk en met nadruk geschreven wordt tégen de echtscheiding. Waarom die herhaling en nadruk? Daaruit blijkt dat de apostel de realiteit wel kent. Echtscheiding is ook in de kerk een onkruid dat niet in één keer is uitgetrokken!

In het begin van de geschiedenis der mensheid heeft de Heere God het huwelijk ingesteld. Man en vrouw schiep Hij de mens. Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen en die twee zullen tot één vlees zijn. Zo staat het in Genesis 2. De geschiedenis begint met de realiteit van twee mensen die door God tot één worden verbonden. Je deelt een mens - één vlees - niet in twee stukken. Het betekent zijn dood. Zo is het huwelijk ingesteld als een ondeelbare levenseenheid tussen twee mensen.

Na de zondeval is de mens gaan scheiden wat God had samengevoegd. Lamech heeft twee vrouwen en het verstoten van de vrouw laat niet lang op zich wachten. Reeds voor de zondvloed is de echtscheiding een drukkende realiteit geworden. En ze is het gebleven tot vandaag toe. De parasiterende wingerdplant van de echtscheiding dreigt Gods schepping van het huwelijk te verstikken.

In de westerse cultuurwereld ijvert men steeds meer voor het legitimeren van de scheiding, alsof de beëindiging van het huwelijk een zaak was die gelijk staat met het aangaan ervan. Een vereniging van gescheiden mensen beijvert zich in Nederland voor het afschaffen van de alimentatieplicht: een plicht die nog altijd het gevoel geeft dat scheiding niet helemaal vrijstaat. Statistieken tonen aan dat één van

de vier huwelijken in het Westen weer wordt ontbonden door scheiding. De druk van deze realiteit leidt tot collectieve normverzwakking. Hoe meer iets voorkomt, hoe gewoner het lijkt.

Door de meeste christenen wordt echtscheiding nog wel als een ongewenste zaak beschouwd. Toch menen velen dat de realiteit moet worden geaccepteerd. En men voegt er vaak aan toe dat we gelukkig niet meer onder de wet leven, maar onder de genade. Zo is er een tendens om de scheiding te accepteren als een gegeven, ook al stimuleert men haar niet.

Het is voor de christenen de hoogste tijd zich weer te herinneren dat de Vader van onze Heere Jezus Christus Zich over deze realiteit opvallend onverdraagzaam heeft uitgelaten. De Heere zegt door Maleachi (2, 16): „Ik haat de echtscheiding”. En in datzelfde verband lezen we: „Gij bedekt met tranen het altaar des HEEREN, onder gewezen en gezucht, omdat Hij zich niet meer tot het offer wendt noch het uit uw hand aanneemt als Hem welgevallig. En dan zegt gij: waarom? Omdat de Heere getuige geweest is tussen u en de vrouw uwer jeugd, aan wie gij ontrouw geworden zijt, terwijl zij toch uw gezellin en uw wettige vrouw is.” Uit deze woorden van de Heere blijkt dat Hij alle kerkelijk en christelijk leven afwijst wanneer het gepaard gaat met het accepteren van de echtscheiding. God beschermt de trouw en haat de ontrouw. Het is onmogelijk om christen te zijn en niet te strijden tegen de realiteit van de huwelijksontbinding. De bijbel verplicht ons niet om te trouwen, wel om trouw te zijn.

Ook in de gemeente te Korinthe kwamen echtscheidingen voor. Het doet er weinig toe of dit uitsluitend scheidingen waren vanwege een verkeerde instelling ten opzichte van het lichamelijke en een overdreven opvatting van het geestelijk leven, of dat er ook scheidingen waren vanwege conflicten en liefdeloosheid. Het doet er ook weinig toe of deze scheidingen reeds legaal geëffectueerd waren of slechts scheidingen van tafel en bed waren. De apostel Paulus hoeft niet nader te onderscheiden omdat hij een algemeen oordeel heeft dat allen betreft die niet langer als getrouwden bijeen zijn. De gemeente in Korinthe stond voor de vraag wat men nu eigenlijk moet met de feiten van gescheiden levende mensen. Ook al stemt men in met de norm dat getrouwden bijeen moeten blijven, men heeft toch te maken met het feit dat niet alle getrouwde christenen zich daaraan houden. Wat nu in de praktijk?

Juist op dit punt ligt de invalspoort voor de normverzwakking.

Weinig predikanten die in de bijbel geloven, zullen er zomaar toe komen om tolerantie te prediken inzake de echtscheiding. Maar het wordt anders wanneer men te maken krijgt met het concrete geval. Het huwelijk is nu eenmaal ontbonden. Moet men dan nog weer werken aan terugkeer van de man naar de vrouw? Of moet men berusten? En mag dan op den duur een nieuw huwelijk niet aanvaard worden vanwege de realiteit? In de loop der eeuwen is vaak gebleken dat de kerk juist bij de vraag van het tweede huwelijk na echtscheiding de dijkwacht heeft moeten betrekken bij de huwelijksnorm van de bijbel. Wanneer gemeenten het accepteren dat een gescheiden man of vrouw weer huwt en wanneer zij dat huwelijk kerkelijk aanvaarden, hebben zij zich in feite neergelegd bij de echtscheiding. De haat tegen deze scheiding is dan ingeruild voor verontrusting en berusting. De apostel Paulus houdt echter ook in de realiteit van het gescheiden huwelijk vast aan de norm. Tegenover de pragmatische aanpak stelt hij de normatieve. Hij schrijft: als iemand gescheiden is, moet zij ongetrouwd blijven of zich met haar man verzoenen. Gaat dat niet te ver?

Niet ik, maar de Heere

Het lijkt erop dat de apostel zich wel bewust is geweest van de onwil van de mensen om te aanvaarden wat hij zegt over echtscheiding en hertrouwen. Hij begint vers 10 namelijk met de woorden: „Hun die getrouwd zijn, beveel *ik niet, maar de Heere*, dat een vrouw haar man niet mag verlaten...” Men heeft dit vers wel zo willen lezen, dat Paulus temidden van een hoofdstuk vol privé-meningen nu een stukje gebod van God zou bieden. Als de Heere spreekt in vers 10-11, is er dan een ander aan het woord in de overige verzen van dit hoofdstuk? Het kan niet Paulus' bedoeling zijn, alleen aan vers 10-11 goddelijk gezag toe te kennen. Heel 1 Korinthe 7 is geschreven door een apostel *namens* de Heere Jezus Christus. Paulus maakt geen onderscheid tussen gezaghebbende en niet-gezaghebbende delen van dit hoofdstuk. Hij onderscheidt slechts tussen passages waarin hij met *eigen* woorden formuleert wat de Geest hem ingeeft, en passages waarin hij de woorden van een *andere* Persoon gebruikt. Het laatste is het geval in vers 10-11. Paulus citeert daar een uitspraak van de Heere Christus zelf. En hij attendeert daarop om bij voorbaat elke kritische vraag te voorkomen. Heeft de Meester niet zelf toen Hij nog bij ons op aarde was al gezegd wat Paulus nu slechts aanhaalt en doorgeeft?!

In het onderwijs van de Heiland op aarde zijn de uitspraken over de echtscheiding erg opgevallen. In de bergrede sprak de Heere: „Een ieder die zijn vrouw wegzendt om een andere reden dan ontucht, maakt dat er echtbreuk met haar gepleegd wordt; en al wie een weggezondene trouwt, pleegt echtbreuk” (Mt. 5, 32). Deze woorden vielen als een steen in de Joodse vijver. Men was gewend aan het accepteren van verschillende echtscheidingsgronden, die men allemaal afleidde uit de wet. De Heere wijst er echter op dat de Farizeeën de wet niet goed vervullen en verstaan. Geen tittel of jota van de wet valt bij Jezus! Als voorbeeld van deze stelling noemt de Heiland in Lukas 16, 18 opnieuw het punt van de echtscheiding met bijna dezelfde woorden als in Mattheüs 5, 32. De Farizeeën vonden Jezus’ onderwijs over de echtscheiding dan ook een geschikt punt om Hem met strikvragen te benaderen. Zo lezen we in Mattheüs 19, 1-12 (en Markus 10, 1-12) een gesprek dat de Farizeeën uitlokken met de vraag of het geoorloofd is zijn vrouw weg te zenden om allerlei redenen. Opnieuw herhaalt de Heiland zijn uitspraak dat echtscheiding niet geoorloofd is en dat het trouwen van de gescheidene gelijkstaat met overspel. In dit gesprek beroept de Heere zich dan breder op de Schriften, met name op Genesis 2: wat God samenvoegde, moet de mens niet scheiden, en Mozes liet de scheiding slechts toe terwille van uw harde harten! Ondanks het beroep op de Schrift, blijken toch zelfs de discipelen bij thuiskomst nog moeite te hebben met het rigoureuze afwijzen van de scheiding en zij vragen er de Meester nog verder naar. Uit dit alles blijkt wel dat Christus’ uitspraken inzake het huwelijk in de ogen van zijn tegenstanders verdacht waren en in de ogen van zijn leerlingen onuitvoerbaar. In beide gevallen is dit onderwijs niet onopgemerkt gebleven. Het sprong eruit voor vriend en vijand.

Zo is het ook mogelijk dat de apostel Paulus dit onderwijs als een bekende zaak weer naar voren schuift in de gemeente te Korinthe. Wat hij nu schrijft is niets anders dan een weergave van wat de Meester zelf op aarde heeft geleerd.

Men zou een kleine tegenwerping kunnen maken op dit punt. Paulus begint te spreken over de *vrouw* die haar man verlaat, maar heeft de Heiland niet uitsluitend gehandeld over de *man* die zijn vrouw verstoet? En lag dat ook niet voor de hand omdat de Joodse vrouw geen enkele mogelijkheid had een scheiding te bewerken? Wij kunnen hier echter wijzen op Markus 10, 12: „En indien zij (de vrouw) haar man verlaat en een ander trouwt, pleegt zij echtbreuk”. Ook de Heere

Jezus spreekt hier over man én vrouw. Dat was ook goed mogelijk in Palestina. Het was binnen het Jodendom weliswaar niet mogelijk dat de vrouw eenzijdig het huwelijk liet ontbinden, maar het was wél mogelijk dat zij (met medewerking van haar man) de echtscheiding bewerkte en in bepaalde gevallen kon zij zelfs de rechter te hulp roepen om haar man tot die medewerking te dwingen. Wanneer de apostel Paulus vrouw én man aanspreekt, is hij niet bezig een op de man gericht woord van Jezus pasklaar te maken voor een hellenistische wereld, waar de vrouw een andere positie had in het huwelijksrecht: de apostel geeft integendeel ook op dit punt nauwkeurig het onderwijs van de Heere zélf aan Korinthe door. Het verbod van echtscheiding is door de Heiland toegepast op de man én op de vrouw. Voor Hem staan beiden verantwoordelijk. De Heiland heeft de vrouw serieus genomen. Meer dan vele mensen in die tijd. En de apostel volgt de Meester.³⁶

Nu is meer dan eens gezegd dat Paulus met het doorgeven van Jezus' woorden er in feite geen recht aan heeft gedaan. Wat in Christus' mond idealiserende uitspraken waren over het huwelijk, worden nu wettische regels over de echtscheiding. Het onderwijs van de Heiland zou niet bedoeld zijn om er casuïstische pasmunt uit te slaan.³⁷ Jezus heeft in de bergrede gezegd hoe het eigenlijk zou moeten zijn: dat is de openbaring van de ware wil van God. Hoog is het huwelijk. Die openbaring moeten we ter harte nemen. Maar we mogen er geen handzame regels en geboden uit distilleren. Het is goed om mensen bij de hand te nemen en ze op de hoogte te brengen van de bergrede, maar het is onjuist om de woorden van de bergrede toe te passen in de laagvlakte van het dagelijkse leven. Paulus maakt dus eigenlijk een fout. Hij citeert wel, maar hij laat Jezus spreken op een plek waar het niet past: de Korinthische binnenstad.

Het kan, zo zeggen anderen, toch ook nooit de bedoeling zijn geweest van Jezus om een nieuwe wet uit te vaardigen? Heeft Hij niet juist de wet van Mozes afgeschaft toen Hij de echtscheiding veroordeelde? Volgens Catchpole is Jezus in Joodse ogen hier duidelijk een dwaalleraar, die met Mozes in strijd is.³⁸ Nu laakt de Heiland het wettisch gebruiken van Mozes' gebod. Is het dan ook niet beter om Christus' eigen woorden maar niet de rol te laten spelen die Mozes' woorden bij Israël speelden?

Zo vallen velen de apostel in de rede. Hij schrijft: „Dit zeg niet ik, maar de Heere...” Heeft de apostel de Heere misverstaan? Het antwoord op deze vraag bepaalt de waarde van hetgeen de apostel in vers 10-11 over gehuwden zegt.

Mozes en Christus

Vele bijbellezers zijn bewust of onbewust onder de invloed van de Farizee gedachte dat Mozes de echtscheiding als geoorloofd naar voren brengt. Het opschrift boven Deuteronomium 24, 1-4 luidt in verschillende bijbelvertalingen: „Over echtscheiding”. De lezer voelt zich bevestigd in zijn gedachte: Mozes leert de echtscheiding. Zorgvuldige lezing van dit bijbelgedeelte kan ons echter leren dat de spits ervan helemaal niet gericht is op de echtscheiding. Het gaat om deze regel: een man mag zijn vrouw, nadat zij de vrouw van een ander is geweest, niet weer opnieuw tot vrouw nemen. Deze regel slaat op een ingewikkelde situatie: huwelijk-scheiding-hertrouwen-scheiding-terugkeer. In een hele lange bijzin wordt eerst die situatie getekend en pas daarna komt de uitspraak over het al of niet terugkeren tot de eerste man:

„Wanneer iemand een vrouw genomen en gehuwd heeft, dan zal (als hij haar geen genegenheid toedraagt omdat hij iets onbehoorlijks aan haar gevonden heeft, en hij een scheidbrief geschreven en haar die overhandigd heeft, waarna hij haar uit zijn huis heeft weggezonden; en als zij dan uit zijn huis vertrokken, haars weegs gegaan en de vrouw van een ander geworden is; en als dan de laatste man een afkeer van haar krijgt, een scheidbrief schrijft, haar die overhandigt en haar uit zijn huis wegzendt; of als de laatste man die haar tot vrouw genomen heeft, gestorven is) dan zal de eerste echtgenoot die haar weggezonden heeft, haar niet opnieuw tot vrouw mogen nemen, nadat zij verontreinigd is geworden; want dat is een gruwel voor het aangezicht des HEREN; gij zult geen zonde brengen over het land dat de Heere, uw God, u ten erfdeel geven zal.”

Het blijkt dat Deuteronomium 24 niet de *instelling* is van de scheidbrief: die kende men algemeen in het Oosten. Ook de Israëlieten kenden vanuit Egypte de rechtspraktijken rond de echtscheiding. Het burgerlijk ordenen van de scheiding is een zaak die de mensen wel zonder openbaring uitvinden: deze zaak heeft nu eenmaal ook altijd financiële zijden! Het eigene van Deuteronomium 24 is, dat de Heere terugkeer tot de eerste man verbiedt wanneer een ander huwelijk tussenbeide is gekomen. Zelfs wanneer de tweede man is gestorven en de vrouw toch als weduwe geheel vrij is om weer te huwen, mag zij niet hertrouwen met haar eerste man.³⁹

Ook ten tijde van het Nieuwe Testament kon men Deuteronomium 24 nog wel lezen. Een Joods auteur uit het begin van onze jaartelling, Philo van Alexandrië, vat dit bijbeldeel op als een verbod tot hertrouwen met de vroegere vrouw. Philo heeft ook goed verstaan wat dit impliceert. Waarom mag hertrouwen niet? Omdat de vrouw nooit bij haar man had mogen weggaan en hij haar nooit had mogen wegsturen. De vrouw heeft in feite overspel bedreven toen zij met een ander trouwde en het is voor haar eerste man volstrekt ongeoorloofd dit overspel te sanctioneren. Daardoor zou hij zelf bij hertrouwen met zijn vroegere vrouw schuldig worden aan overspel én aan koppelarij. Hij zou zijn vrouw dan hebben uitgeleend aan een ander.⁴⁰

We luisterden een ogenblik naar Philo om duidelijk te laten worden dat een Joodse bijbellezer in de dagen van Petrus en Johannes werkelijk wel de strekking van Mozes' wet kon doorzien. Mozes regelt niet de affaire van de echtscheiding, maar hij legt de hele echtscheidingspraktijk onder een hypotheek. Het is geen zaak die vrijstaat, maar een zaak die belast. Het huwelijk wordt door de scheidbrief niet wezenlijk ontbonden. Is de praktijk toch dat een gescheiden vrouw weer huwt, dan leert deze wet dat dit tweede huwelijk gelijkstaat met overspel ten opzichte van de eerste man. Het blokkeert voorgoed een terugkeer tot hem. Deuteronomium 24 sluit aan bij de *harde* realiteit van de scheidbrief en laat zien dat scheiding een *schuldige* zaak blijft. De scheidbrief plaatst de mens op de tweesprong: óf verzoening met de echtgenoot óf trouwen met een ander en zich bezondigen.

Nu heeft de Heere zijn volk dat uit Egypte kwam en dat het leven in het verbond weer moest leren, met geduld geleid. Ze moesten de echtscheidingspraktijk *afleren*. Het onderwijs van Deuteronomium 24 legt in feite de echtscheiding onder een ban. Het volk krijgt echter wel de *tijd* om het af te leren. De Heere beveelt niet om elke man of vrouw die na scheiding met een andere man of vrouw trouwt, te doden. Het ontbreken van dit bevel betekent een tijdelijk gedogen van de voorkomende echtscheidingen, maar het is een *gekwalificeerd* gedogen: er wordt een oordeel uitgesproken en een richting aangewezen. Wanneer Israël zich door de Heilige Geest had laten leiden, zou het de les van Deuteronomium ter harte hebben genomen en de praktijk van de echtscheiding steeds verder hebben *ingeperkt*. Het omgekeerde is echter gebeurd. Men heeft van Gods geduld een speelruimte gemaakt voor *verruiming* van de echtscheidingsgronden.

In de tijd van Jezus' verblijf op aarde discussieerden de Joden niet over de geoorloofdheid van de echtscheiding, maar uitsluitend over

de vraag hoe ruim men de gronden daarvoor mocht nemen. Men beriep zich daarvoor op de *bijzin* in Deuteronomium 24 en maakte daar de hoofdzin van. Zo wordt het ook aan de Heiland voorgelegd: „Mozes beval toch een scheidbrief te geven?” (Mt 19, 7). Christus maakt echter door zijn antwoord duidelijk dat Mozes slechts terwille van de hardheid van hart toeliet vrouwen heen te zenden.⁴¹ Die hardheid van hart blijkt nog steeds aanwezig wanneer men een toelating uit Deuteronomium 24 in strijd met de hoofdstrekking van dat bijbelgedeelte en in strijd met Genesis 2, behandelt als was het een goede en wettige zaak en een gebod Gods om te scheiden door middel van een scheidbrief.⁴²

In de bergrede vinden wij verschillende passages waarin de Heiland de wet van Mozes, overgeleverd door de wetgeleerden, uitlegt en verdiept.⁴³ Het woord over de echtscheiding is echter geen verdieping maar een bestrijding van hetgeen wordt overgeleverd. „Er is ook gezegd: Al wie zijn vrouw wegzendt, moet haar een scheidbrief geven. Maar Ik zeg u: Een ieder die zijn vrouw wegzendt om een andere reden dan ontucht, maakt dat er echtbreuk met haar gepleegd wordt”. Op grond van deze tegenstelling heeft men wel gedacht dat Christus hier de wet van Mozes zou *vervangen*. Dit is echter niet de bedoeling. Christus verzet zich hier tegen de manier waarop door de wetgeleerden de wet wordt overgeleverd en samengevat. Zij doen geen recht aan Mozes. Vaak leggen zij de wet te oppervlakkig uit. En in het geval van de echtscheiding citeren zij Deuteronomium tegen zijn hoofdstrekking in. Niet Mozes wordt door Christus verworpen, maar de manier waarop de wetgeleerden Mozes verknippen. Zo handhaaft de Heiland juist de wet, de openbaring van de Vader, en laat geen tittel of iota van de wet ter aarde vallen (Mt 5, 17-20).

Wanneer we letten op de *vorm* van Jezus' uitspraken over de echtscheiding ontdekken we pas goed hoe Hij aansluit bij Deuteronomium 24 en het uitlegt voor Israël. Het valt op dat Christus niet kortweg zegt: scheiden is overspel. Hij spreekt indirect: wie zijn vrouw heenzendt, máákt dat er overspel met haar gepleegd wordt. Het hertrouwen met een ander ná scheiding is overspel. Waarom formuleert de Heiland *vanuit het tweede huwelijk*? Omdat Deuteronomium 24 juist daarover ging: het tweede huwelijk blokkeert de terugkeer tot de oorspronkelijke man. Dat betekent nu: het tweede huwelijk is echtbreuk. En deze hoofdles van Mozes geeft Christus door. We moeten dus niet denken dat Jezus' uitspraken meer op het tweede huwelijk dan op de echtscheiding gericht zijn. Het is eerder

zo dat Christus zijn uitspraken over de echtscheiding inkleedt in formuleringen over het tweede huwelijk, *omdat Hij vanuit Deuteronomium 24 het licht laat vallen op huwelijk en scheiding*. De confrontatie met de Joden veroorzaakte deze formules.

Wanneer de apostel Paulus dit onderwijs van Christus over de ware betekenis van Mozes' wet nu doorgeeft in zijn brief aan Korinthe, merken we dat Paulus een netto-formulering biedt. In zijn brief hoeft hij de woordkeus niet te laten bepalen door de problematiek rond Deuteronomium 24. Losgemaakt van de confrontatieformulering kan het woord van Christus nu ook zó luiden: „Een vrouw mag haar man niet verlaten... en een man moet zijn vrouw niet verstoten” (1 Kor 7, 1 0-11). Het is de oude les van het begin. De grondtoon van Mozes' wet. De hartstocht van Maleachi's profetie: God haat de echtscheiding. Een woord dat geijkt is door de Zoon van God, toen Hij op aarde bij ons was. Christus heeft Mozes niet terzijde gesteld. En de bergrede geeft nog altijd de wet waarmee Mozes afdaalde naar het volk: een regel om in het dal van dit leven te verkondigen en toe te passen!

Opent overspel de deur naar het tweede huwelijk?

In de eeuwen die aan de grote Reformatie van de 16e eeuw voorafgingen, gold het huwelijk in Europa als onontbindbaar. Zelfs overspel en kwaadwillige verlating vormden geen reden om het huwelijk als beëindigd te beschouwen en de deur naar een tweede huwelijk geopend te zien.

Mede onder invloed van Erasmus aanvaardde de kerk van de Reformatie het standpunt van de Oosterse Kerken: overspel ontbindt het huwelijk.⁴⁴ Op het absolute standpunt van de apostel Paulus paste men een aftrekpost toe. Paulus schrijft: „...is dit tóch gebeurd (scheiding), dan moet zij (de vrouw) ongehuwd blijven of zich met haar man verzoenen...” (1 Kor 7, 11). Vergeet de apostel hier niet dat de Heiland er iets milder over sprak? Hij zei immers dat een tweede huwelijk na scheiding verboden is, *tenzij* die scheiding het gevolg was van overspel (Mt 5, 32; Mt 19, 9)?

Over deze paar woorden („tenzij wegens overspel”) is zeer veel geschreven. Zij die het oude standpunt willen handhaven, zijn van mening dat Christus in geval van overspel wél de scheiding, níet het tweede huwelijk toestaat. In de kerken van de Reformatie werd de overheersende gedachte dat overspel niet alleen de scheiding wettigt, maar ook het hertrouwen.⁴⁵

Dit standpunt is exegetisch juist dan het middeleeuwse standpunt. Het is noodzakelijk om de woorden „tenzij wegens overspel” te betrekken op de gehele zin, zodat de uitspraak over het verboden hertrouwen *geen betrekking heeft* op de scheiding-wegens-overspel. Toch moeten we ons wel afvragen of dit nu ook meteen betekent dat hertrouwen gewenst is in zulke gevallen. Wanneer Jezus’ onderwijs over de echtscheiding niet slaat op een bepaalde uitzondering, is daarmee nog niet uitgemaakt hoe over die uitzondering verder geoordeeld moet worden. We kunnen niet meer zeggen dan dat teksten als Mattheüs 5, 32 en 19, 9 zich *niet* uitlaten over de vraag hoe gehandeld moet worden wanneer het huwelijk vanwege overspel tot ontbinding komt.

Het lijkt een détail. Toch beïnvloedt dit détail heel de beleving van de echtscheidingsleer. De mensen zien dat een man en een vrouw die gescheiden leven omdat er zeer grote moeilijkheden tussen hen bestaan, door God verboden wordt om met een ander te trouwen. Maar ze zien tegelijk hoe een andere man, wiens vrouw ontrouw is geweest, rustig scheidt en zijn volgend huwelijk in de kerk laat bevestigen. In de ogen van sommigen heeft de man eigenlijk ’geluk’ gehad. De kerkgeschiedenis bewijst ook dat men steeds weer probeert om de uitzonderingsformule zo ruim mogelijk te interpreteren. Zoals de Joden het woord over de scheidbrief naar zich toe trokken, zo trekken sommige christenen het woord over de uitzondering-van-het-overspel naar zich toe en trachten het uit te buiten.⁴⁶ Is dit de bedoeling?

In de exegetische literatuur wordt veel aandacht gegeven aan de vraag waarom deze uitzonderingsformule alleen voorkomt bij Mattheüs. Redigeert hij Jezus’ woord in matigende zin? Maar dan is er een tegenspraak tussen Mattheüs enerzijds en Markus-Lukas-Paulus anderzijds.

Voor een goed begrip van de uitzonderingsformule zullen we terug moeten naar de Joodse casuïstiek. In de tijd van het Nieuwe Testament werden ook vele gevallen van huwelijksontrouw afgedaan met een scheidbrief: de scheiding werd dan voor de rechtbank voltrokken en de vrouw verloor haar recht op het terugontvangen van de bruidsschat.⁴⁷ Dit is echter een toepassing van Deuteronomium 24 op gevallen waarvoor dit gedeelte niet is geschreven. Over het overspel had de Heere namelijk andere wetten gegeven. Wanneer een man overspel pleegt met een getrouwde vrouw, zullen beiden ter dood

worden gebracht. Daar komt geen scheidbrief aan te pas. God zelf ontbindt dit verloochende huwelijk door de dood (Levitikus 20, 10). Voordat in Deuteronomium 24 de scheidbrief aan de orde komt, is reeds in Deuteronomium 22, 22 gezegd dat men het kwaad uit Israël zal wegdoen door overspeler en overspeelster te doden. In Ezechiël 16, 38-40 dreigt de Heere zijn volk met de straf die overspeelsters te beurt valt: steniging. In Johannes 8, 4-5 leggen de Joden aan Jezus de vraag voor of een op overspel betrapte vrouw nu niet moet worden gestenigd zoals de wet van Mozes zegt.⁴⁸ In de tijd van het Nieuwe Testament werd deze straf door steniging weinig of niet uitgevoerd. De rabbijnen hebben op allerlei manier het lichtvaardig toepassen van de doodstraf willen voorkomen. Zo hebben zij in het geval van overspel de eisen die aan de getuigen gesteld moesten worden zo opgeschroefd dat slechts bij hoge uitzondering een geval van overspel juridisch in aanmerking kwam voor steniging: de getuigen moesten gelijktijdig getuige zijn geweest van de overspelige lichamelijke gemeenschap tussen een man en een vrouw.⁴⁹ Misschien gingen de Sadduceeën iets minder omzichtig te werk bij de rechtspraak. Maar ook wanneer de rechtspraak ten tijde van Jezus' verblijf op aarde nog in hun handen zou zijn geweest, zal het toch niet of nauwelijks uitvoerbaar zijn geweest een oordeel van steniging ook effect te geven. Voor het uitvoeren van de doodstraf was een bewilling van de zijde van de Romeinse stadhouder noodzakelijk. In de ogen van de Romeinen was het echter barbaars om een overspeler te stenen: zoiets gebeurde niet in het verlichte wereldrijk!⁵⁰ De vraag aan Jezus over de overspelige vrouw laat enerzijds zien dat iedereen nog wel weet wat Mozes gezegd heeft, maar toont anderzijds dat men iemand in verlegenheid kon brengen door hem op dit punt een mening te vragen. Men stelt de vraag om Jezus „te verzoeken”! Verklaart Hij voorstander te zijn van de uitvoering der steniging, dan gaat Hij verder dan vele anderen en laadt misschien zelfs de schijn op zich, het volk onrustig te maken tegenover de Romeinen. Wijst Christus de uitvoering af, dan komt de vriend van hoeren en tollenaars in openlijk conflict met de wet van Mozes. Christus zegt: „Heeft niemand u veroordeeld?”, en met die vraag legt Hij de feitelijke situatie bloot: hoewel men de letter van de wet wel kent, voert men deze toch om allerlei redenen niet uit! Een en ander bevestigt de stelling dat overspel ten tijde van het Nieuwe Testament dikwijls niet via steniging, maar via de scheidbrief werd afgehandeld. Een oneigenlijk gebruik!

In zijn onderwijs over de scheidbrief heeft de Heiland nu duidelijk

laten uitkomen dat Hij alléén handelde over de scheidbrief zoals Deuteronomium 24 die kent. De praktijk om ook gevallen van overspel te brengen onder de scheidbrief, laat de Heere buiten beschouwing. De woorden „afgezien van overspel” in Mattheüs 5, 32 en 19, 9 hebben dus een preciserende functie en zij voorkomen het misverstand alsof de Heere met zijn woord over de scheidbrief ook de zaak van het overspel had afgehandeld.⁵¹

We kunnen nu ook aangeven waarom alleen Mattheüs deze uitzonderingsformule geeft. Deze evangelist heeft op meer plaatsen détails die dicht bij het Joodse leven staan. Nu zijn het juist de Joden die vanuit de bekende praktijk zouden kunnen denken dat mét de scheidbrief ook het overspel is behandeld. Mensen die wat verder van de Joodse wereld afstaan en die voornamelijk letten op het Oude Testament, zullen echter minder vatbaar zijn voor dit misverstand. Christus handelt immers over de scheidbrief van Deuteronomium 24 en niet over de stenigingsregel van Deuteronomium 22! De weglating door Markus en Lukas laat zien dat het hier om een misbaar détail gaat.⁵² Christus geeft geen uitzonderingsclausule voor het handelen in geval van overspel, maar Hij beperkt zich nadrukkelijk tot de echtscheiding zoals die door Mozes is toegelaten én gediskwalificeerd. Terecht keert Dupont zich tegen hen die Mattheüs 5, 32 en 19, 9 lezen alsof de Heere daar een regeling treft voor mensen die hun huwelijk door overspel tot ontbinding zagen komen.⁵³ Die zaak is daar juist niet aan de orde en wordt buiten beschouwing gelaten. Toch gaat Dupont te ver wanneer hij nu wil bewijzen dat Christus een tweede huwelijk voor mensen die wegens overspel gescheiden zijn, nadrukkelijk verbiedt. De teksten uit Mattheüs danken hun formulering aan Deuteronomium 24 en met de terminologie over het tweede huwelijk wordt in feite de ongeoorloofdheid van de echtscheiding onder woorden gebracht. De Heere verklaart zijn absoluut verbod van echtscheiding niet toepasbaar op de situatie van overspel.

Deze negatieve formule wordt vaak positief zó ingekleed: „Overspel is een echtscheidingsgrond”. Op zichzelf is tegen die positieve formule geen bezwaar in te brengen, mits deze maar niet een eigen leven gaat leiden. Strikt genomen is overspel niet een grond voor echtscheiding, maar een feitelijke echtscheiding. Wanneer men toch spreekt over echtscheidingsgrond, is het nodig om de indruk te vermijden dat Christus slechts kwantitatief zou verschillen van Sjammai en Hillel: zij hadden allerlei gronden voor scheiding en Christus minimaliseert dit tot één grond. Zó ligt het niet, want die éne 'grond' voor echt-

scheiding is van een geheel eigen aard en kan niet op één lijn gesteld worden met allerlei andere gronden die men kan bedenken.

Een tweede opmerking die hier gemaakt moet worden, is dat de term 'echtscheidingsgrond' ook daarin geen eigen leven mag gaan leiden, dat de indruk gewekt zou worden alsof men bij overspel altijd moet scheiden. Er is een heden der genade, ook voor hen die in zonde van overspel vielen. Wanneer er berouw en betering van leven is, is er genade bij God en de Heere verbiedt een christen niet om eigen echtgenoot dan weer te aanvaarden. Genade moet echter gegeven worden en zij wordt niet bevólen aan de bedrogen partij binnen het huwelijk. Er is geen verbod om bij overspel te scheiden, wanneer de christen geen mogelijkheid ziet tot herstel van de verbroken huwelijksband.

In de derde plaats wijzen we op de realiteit dat men in de praktijk het woord 'echtscheidingsgrond' vaak hoort met de klank van de woorden 'verlof om een ander huwelijk aan te gaan'. Het is waar dat de Bijbel niet verbiedt om na scheiding vanwege overspel, te trouwen met een ander. Er zijn echter wel adviezen voor zulke situaties: de apostel zegt dat het goed is om dan verder ongehuwd te blijven (1 Korinthe 7, 8-9). Dit advies geldt voor de mannen die niet (meer) gehuwd zijn en voor de weduwen: het is niet onmogelijk dat de apostel bij de weduwen ook de verlaten vrouwen rekent.⁵⁴

In ieder geval gelden de adviezen voor ongehuwde mannen en weduwen naar analogie ook voor de alleen achtergebleven man of vrouw voor wie het huwelijk door overspel beëindigd is.

De zondige realiteit stuwt de discussies snel in de richting van wat nog geoorloofd is op het gebied van scheiden en hertrouwen. De bijbel bemint het huwelijk teveel om korte reglementen te kunnen geven voor de onherroepelijke vernietiging ervan. De bijbel is niet blind voor de huwelijksontbindende kracht van overspel en voor de moeilijke situatie van de verlatene, maar de blik is allereerst gericht op de norm: „Wat God samengevoegd heeft, scheid de mens niet”.

Op de vraag of overspel de deur naar het tweede huwelijk opent, antwoorden we samenvattend:

De Schrift bevat geen verbod om in geval van overspel de breuk van het huwelijk te erkennen in een echtscheiding, maar sluit anderzijds de mogelijkheid niet uit dat het huwelijk wordt voortgezet indien de omstandigheden dit christelijk mogelijk maken.

De Schrift verbiedt gescheiden mensen om een tweede huwelijk aan te gaan: zij moeten zich weer verenigen met hun man of vrouw, dan

wel ongetrouwd blijven. Dit verbod is echter niet toepasbaar op de situaties waarin het huwelijk door overspel tot ontbinding kwam. In zulke situaties gelden de adviezen die Paulus geeft: het is goed ongetrouwd te blijven, maar als men zich niet beheerst moet men trouwen.

Trouwpreek

De apostel Paulus handhaaft Christus' verbod van echtscheiding en het aangaan van een ander huwelijk.⁵⁵ In de 20e eeuw zijn deze verzen vooral onder de aandacht van kerkenraden die zich buigen over 'gevallen' die zich voor kunnen doen in de gemeente, en onder de aandacht van hen die schrijven over de praktijk van de christelijke ethiek en de kerkelijke tucht. En voor hen allen zijn deze bijbelwoorden ook van doorslaggevende betekenis.

Toch moet het ons opvallen dat de apostel zijn woorden niet richt tot de ambtsdragers die toezicht over de gemeente hebben, maar tot de gehuwden. Tot hen allemaal. Wij moeten Christus' onderwijs niet pas tevoorschijn halen als er iets misgaat: het behoort alle gehuwden steeds voor de aandacht te staan. Terecht heeft het oude gereformeerde huwelijksformulier dan ook bij elke huwelijksbevestiging Mattheüs 19 laten voorlezen. Is het niet voorbarig om bij de start van het huwelijk te spreken over het verbod van de echtscheiding? Het is integendeel geheel in de lijn van Paulus, die zich richt tot alle getrouwen. Het onderwijs van de Heiland is immers niet bedoeld als een vergrendeling van de nooduitgang, maar als een muur rond het huis waar twee mensen tot één vlees worden en waar kinderen mogen opgroeien en gastvrijheid bewezen mag worden aan alle heiligen. Bij elk nieuw huwelijk klinkt het oude woord van God: „Weest dan op uw hoede voor uw hartstocht, en dat men niet ontrouw worde aan de vrouw van zijn jeugd” (Maleachi 2, 15).

- 36 Zie voor Markus 10, 12 bijlage 2.
- 37 H. Baltensweiler, *Die Ehe im Neuen Testament. Exegetische Untersuchungen über Ehe, Ehelosigkeit und Ehescheidung*. Zürich 1967, pp. 262-263. H.G. Coiner, *Those „Divorce and Remarriage” Passages (Matt. 5 : 32; 19 : 9; 1 Cor. 7 : 10-16)*. With Brief Reference to the Mark and Luke Passages (in: *Concordia Theological Monthly* 39 (1968) pp. 367-384, m.n. 383-384). B. Schaller, *Die Sprüche über Ehescheidung und Wiederheirat in der synoptischen Überlieferung* (in: E. Lohse e.a. (eds.), *Der Ruf Jesu und die Antwort der Gemeinde*. Göttingen 1970, pp. 226-246). B. Vawter, *Divorce and the New Testament* (in: *CBQ* 39 (1977) pp. 528-542, m.n. 538-542).
- 38 D. R. Catchpole, *The synoptic divorce Material as a traditio-historical problem* (in: *Bulletin of the John Rylands Library* 57 (1974-1975) pp. 92-127, m.n. 126-127).
- 39 Zo ook J. Murray, *Divorce*. Philadelphia 1961, pp. 3-16.
- 40 Philo, *De specialibus legibus* III 30-31.
- 41 Wanneer Christus er op wijst dat Mozes slechts terwille van de hardheid van hart de Joden toeliet hun vrouwen weg te zenden, ligt de klemtoon niet op het werkwoord toelaten, alsof Christus zou willen zeggen dat Mozes niets heeft geboden en alleen maar iets heeft toegelaten. Bij vergelijking van de evangeliën blijkt dat gebieden en toelaten beide wel worden gebruikt, door Christus (Mt 19, 8; Mk 10, 3. 5) en de wetgeleerden (Mt 19, 7; Mk 10, 4). Wanneer Mozes in een bijzin de scheidbrief noemt ligt daarin impliciet besloten dat bij scheiding alles naar een zekere burgerlijke orde moet blijven toegaan. Het gaat er echter om of het 'gebod' van de scheidbrief aangeeft wat geoorloofd is, of regelt wat ongeoorloofd is. De hoofdzin van Deuteronomium leert het laatste. Geboden en wetten die het kwade beteugelen normaliseren dat kwaad daarmee niet!
- 42 In de nieuwtestamentische bedeling blijft nog vaak de hardheid van hart. Ook nu zal de overheid genoodzaakt zijn, wetten te geven tot het beteugelen daarvan. In de oudtestamentische bedeling was er binnen de kerkstaat Israël een verstrengeling van burgerlijke en kerkelijke wetgeving. In de nieuwtestamentische bedeling is het de overheid niet verboden om voor eigen wetgeving voorbeelden te ontlenen aan de wetgeving van Mozes. Daartoe behoort ook de regeling van de scheidbrief. Evenals echter in het Oude Testament, kan een dergelijke burgerlijke regeling nooit iets afdoen aan de zedelijke eis om het huwelijk niet te ontbinden. Het is in het bijzonder de taak van de predikende kerk om deze eis onverkort te handhaven. De kerk is geroepen om de echtscheidingen te beoordelen, niet naar de maatstaf van de praktijk, maar naar de norm van God. Deze norm is duidelijk: wie, afgezien van overspel, tot echtscheiding komt, is verplicht die scheiding ongedaan te maken of ongehuwd te blijven. In zulke gevallen is het huwelijk wel voor de overheid ont-

bonden, maar niet voor God. De kerk is geroepen om niet met de overheid, maar met Gods Woord in de pas te blijven. De kerkelijke tucht volgt in zulke gevallen niet de wereldlijke rechter. De kerk dient tweede huwelijken die na een voor God ongeldige scheiding tot stand kwamen, dan ook niet kerkelijk te bevestigen (contra L. van Hartingsveld, *Het huwelijk in het Nieuwe Testament*. 's Gravenhage 1977, pp. 155-156).

- 43 Christus zegt niet dat de gerechtigheid van de discipelen meer moet zijn dan die van Mozes, maar meer dan die van de Schriftgeleerden (Mt 5, 19-20).
- 44 Een pleidooi voor het goed recht van deze Oosterse traditie met gedocumenteerd beroep op de geschriften van de Oude Kerk, vindt men bij de rooms-katholieke auteur V. J. Pospishil, *Divorce and Remarriage. Towards a New Catholic Teaching*. New York 1967.
- 45 V. N. Olsen, *The New Testament Logia on Divorce. A Study of their Interpretation from Erasmus to Milton*. (Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese 10). Tübingen 1971.
- H. Crouzel, *Le texte patristique de Matthieu V. 32 et XIX. 9* (in: *NTSt* 19 (1972-1973) pp. 98-119) suggereert dat de discussies sedert de 16e eeuw overbodig waren, omdat de tekst van Mattheüs 19, 9 oorspronkelijk gelijk was aan die van 5, 32: de man die zijn vrouw heenzendt, staat schuldig aan haar tweede huwelijk, maar de vraag of hij zelf weer mag trouwen wordt alleen actueel bij de latere lezing van Mattheüs 19, 9. Tegen deze hypothese pleit de traditie van de tekst. Zie voor een bespreking van dit punt reeds J. Dupont, *Mariage et Divorce dans l'évangile. Matthieu 19, 3-12 et parallèles*. Brugge 1959, p. 83 n. 2. J. Bonsirven, *Le Divorce dans le Nouveau Testament*. Parijs 1948, heeft van een andere zijde de discussies feitelijk fictief verklaard door de opinie te doen herleven dat het woord porneia (overspel) in deze teksten de betekenis heeft van de technische rabbijnse term zenût: een onwettig huwelijk dat ongeldig verklaard moet worden en feitelijk concubinaat is. Het woord van Christus over de echtscheiding zou dan geen betrekking hebben op huwelijken die geen echte huwelijken zijn. Het maken van deze uitzondering is echter volstrekt overbodig: een verbod tot echtscheiding heeft uiteraard alleen betrekking op huwelijken en niet op wat geen huwelijk is. Vergelijk voor een poging om Bonsirven te steunen met materiaal uit Qumran: J. A. Fitzmyer, *The Matthean Divorce Texts and some new Palestinian Evidence* (in: *Theological Studies* 37 (1976) pp. 197-226, m.n. p. 221).
- 46 C. v. d. Waal, *Zullen we wel trouwen? De boodschap van 1 Corinthe 7*. Pretoria 1974, pp. 41-54, laat de woorden „tenzij wegens overspel” terugslaan op Deuteronomium 24 en stelt het woord overspel gelijk met iets schandelijks dat de Joodse man vrijheid gaf te scheiden. Zo zou het Nieuwe Testament ons laten zien dat „als de levensmogelijkheid als kind van God bedreigd wordt”, echtscheiding mogelijk is (p. 53). Een gelijkstelling van de term overspel in de uitzonderingsclausule van Mattheüs met de gronden voor de scheidbrief van Deuteronomium 24, vinden we ook bij B. Vawter, *The Divorce Clauses in Mt 5, 32 and 19, 9* (in: *CBQ* 16 (1954) pp. 155-167).

Vawter vat het dan echter zo op, dat Christus zegt: „Ik verbied - in weerwil van Deuteronomium 24 - de echtscheiding.”

Van der Waal neemt de uitzonderingsclausule echter concessief: „Ik verbied scheiding, tenzij zich een situatie voordoet als in Deuteronomium 24.” Doordat Van der Waal het woord overspel op allerlei onreinheid in de dienst van God laat slaan, komt hij tot een opvatting die geheel in de lijn ligt van Sjammai. Een soortgelijke opvatting biedt G. L. Bahnsen, *Theonomy in Christian Ethics*. Nutley N.J. 1977, pp. 105-110 (porneia als „misbehaviour of a shameful or abhorrent nature” en zelfs als „desertion”). Tegen deze gelijkstelling van porneia (overspel) met de woorden schandelijke zaak in Deuteronomium 24 pleit echter het volgende: 1. De Griekse vertaling geeft Deuteronomium 24 niet met porneia weer, maar met *aschèmon* pragma. Wie het Oude Testament in het Grieks las, zou nimmer verbinding leggen tussen Christus’ uitzonderingsclausule en Mozes’ woorden. 2. Bij Sjammai en Hillel valt porneia buiten de gevallen die bedoeld zijn in de tekst van Deuteronomium 24: wel werd de scheidbrief in praktijk ook toegepast bij overspel, maar niet omdat men Deuteronomium 24 op overspel liet slaan. Als de Heere tegen de Joden had willen zeggen dat Hij de letter van Deuteronomium 24 wel wilde handhaven, was een ander woord nodig geweest. 3. De normale betekenis van porneia in het Grieks is overspel. 4. Het Grieks heeft voor echtbreuk ook een specifiek woord (*moicheia*): dit specifieke woord wordt hier echter niet gebruikt, maar wel het meer algemene woord dat onder andere kan betekenen echtbreuk. Men mag daaruit echter niet afleiden dat de Heere méér zou hebben bedoeld dan echtbreuk, omdat uit het tekstverband duidelijk is dat het over huwelijken gaat, in welke gevallen overspel neerkomt op echtbreuk. Van belang is hier dat het Griekse spraakgebruik in combinatie met het werkwoord *moicheuein* (echtbreken) de voorkeur geeft aan het woord *porneia* boven *moicheia*: waarschijnlijk omdat het niet mooi klinkt tweemaal dezelfde stam te gebruiken. Ook in het Nederlands verdient de woordkeus „echtbreken door overspel” de voorkeur boven „echtbreken door echtbreuk”. Zowel in Mattheüs 5, 32 als in Mattheüs 19, 9 leidt het voorkomen van het werkwoord tot de keuze van *porneia* in de betekenis van *moicheia*. Vergelijk LXX Sirach 23, 23.

- 47 S. Safrai, *Home and Family* p. 790 (in: S. Safrai; M. Stern (eds.), *The Jewish People in the first Century II*, Assen 1976, pp. 728-792). G. F. Moore, *Judaism in the first Centuries of the Christian Era, the Age of the Tannaim. II*. Cambridge, Mass. 1927, p. 125. Wanneer Jozef, die rechtvaardig genoemd wordt, van zijn ondertrouwd vrouw Maria heimelijk wil scheiden (Mattheüs 1, 19) betekent dit dat hij haar niet van overspel verdenkt, omdat in dat geval een scheiding door de rechter publiek moest worden uitgesproken. Het plan van Jozef om Maria in stilte een scheidbrief te geven, bewijst dat bij haar van haar band aan hem wil vrijmaken opdat zij geheel beschikbaar is voor haar nieuwe roeping.
- 48 J. Blinzler, *Die Strafe für Ehebruch in Bibel und Halacha. Zur Auslegung von Joh. VIII. 5* (in: NTSt 4 (1957-1958) pp. 32-47).

- 49 J.D.M. Derrett, *Law in the New Testament*. Londen 1970, pp. 171-174.
- 50 J. D. M. Derrett, a.w. p. 168 n. 1.
- 51 De preteritieve opvatting van ei mè wordt overtuigend verdedigd door J. Dupont, a.w. pp. 96-106. E. Lohmeyer beklemtoont in zijn commentaar, dat de uitzonderingsclausule niet bedoeld is als een grond voor echtscheiding, maar slechts aangeeft dat de kwestie van overspel buiten beschouwing blijft (*Das Evangelium des Matthäus*. Ed. W. Schmauch. Göttingen 1956, p. 130). De preteritieve opvatting ligt zowel grammatisch als exegetisch het meest voor de hand. De inclusieve opvatting („zelfs in geval van overspel niet scheiden”) is contextueel niet onmogelijk, maar grammaticaal uitgesloten voor mè epi in Mattheüs 19, 9, terwijl parektos uit Mattheüs 5, 32 alleen bij een opsomming de betekenissen „bovendien, inclusief” kan krijgen en in alle andere gevallen betekent „afgezien van”.
- 52 J. Murray, *Divorce*. Philadelphia 1961, pp. 20-28, concludeert m.i. teveel wanneer hij in Mattheüs 5, 31-32 een uitdrukkelijke verandering van wet vindt: Christus zou de doodstraf bij overspel vervangen hebben door scheiding bij overspel. Murray kan nu moeilijk verklaren waarom deze positieve regeling onvermeld blijft bij Markus en Lukas (cf. a.w. pp. 45-52). Bovendien is het niet aannemelijk dat Christus een verandering van wet zou invoeren via een indirecte opmerking.
- 53 J. Dupont, a.w. pp. 131-132.
- 54 In het Nederlands betekent het woord weduwe: „vrouw waarvan de man gestorven is”. Het Griekse woord *chèra* heeft een wat ruimere betekenis. Letterlijk betekent het: „vrouw die getrouwd is geweest, maar nu zonder man leeft”. In vele gevallen komt dit neer op wat wij benoemen met het woord weduwe. Het is echter ook mogelijk het woord *chèra* te gebruiken voor vrouwen die in de strikte zin van het woord geen weduwen zijn, maar die achtergelaten zijn en hun man verloren aan een andere vrouw. De Joodse schrijver Philo van Alexandrië, levend rond het begin van onze jaartelling, gebruikt zowel het werkwoord *chèreuoo* als het zelfstandig naamwoord *chèra* meer dan eens ter aanduiding van vrouwen die alleenstaand zijn geworden door het overlijden of het heengaan van haar man. (De specialibus legibus I 105. 108. 129; II 25; III 27. 30. 64; De Virtutibus 114; Quod Deus sit immut. 136). Philo maakt hier een legitiem gebruik van het Griekse woord *chèra*. In de commentaar van Didymus de Blinde (3e/4e eeuw) op Zacharias is sprake van vrouwen die in geestelijke zin *chèra* zijn omdat zij haar man als ongelovige van zich zagen scheiden (124, 18; 125, 13; 125, 17-19; 154, 24; 347, 2: gebruikt is de uitgave in de Sources Chrétiennes 83-85). Het is niet nodig om in 1 Korinthe 7, 8 de klemtoon te leggen op het overleden-zijn van de echtgenoot: dit vers spreekt over de vrouw die alléén is komen te staan. Haar man is overleden óf er is geen mogelijkheid meer zich met hem te herenigen, zoals in vers 11 wordt aangeduid.

55 J. Murray, *Divorce*. Philadelphia 1961, pp. 60-62. 103-106, wijst er terecht op dat de tussenzin in 1 Korinthe 7, 11 („is dit tóch gebeurd, dan moet zij ongehuwd blijven of zich met haar man verzoenen”) nooit kan dienen om de hoofdzin („dat een vrouw haar man niet mag verlaten en een man zijn vrouw niet mag verstoten”) van kracht te beroven. De tussenzin spreekt over een ongeoorloofde situatie die tóch ontstaan is. Zo'n situatie mag nooit een excuus worden om nu dan maar tot volledige echtscheiding en een volgend huwelijk over te gaan. Men moet integendeel weer uit die verkeerde situatie terug naar de geboden samenwoning binnen het gesloten huwelijk. Waarom zegt Paulus dan niet, dat als een vrouw toch haar man heeft verlaten zij zonder meer naar hem terug moet keren? Waarom noemt hij ook de mogelijkheid dat zij ongehuwd zou blijven? Omdat de vrouw niet altijd de mogelijkheid had, tot haar man terug te keren. Haar man kon na alles wat gebeurd was, terugkeer afwijzen! In dat geval moet zij de last van haar schuldig scheiden dragen en alsnog proberen een terugkeer te bewerken. Verder dient ook bedacht te worden dat Paulus in de tussenzin van vers 11 niet een regeling treft voor dingen die kunnen gáán gebeuren, maar voor situaties die in de zendingsgemeente te Korinthe reeds bestonden. Het is onjuist deze regeling te lezen alsof er stond: „Wanneer dit toch ooit zal gebeuren, dan zijn er twee mogelijkheden: onge-trouwwd blijven of verzoening”. Dit schrijft de apostel niet, die tot de gehuwden zegt: „U mag elkaar niet verlaten” en die dan in de bijzin deze regel zelfs toepasbaar verklaart voor hen die in de gemeente gescheiden zijn van man of vrouw.

Uit: 'Het huwelijk gewogen', door dr. J. van Bruggen, uitg. Ton Bolland, Amsterdam. Hoofdstuk 4: 'God haat de echtscheiding'.